

Venezuela v revoluci

Na konci 90. let 20. století se stal venezuelským prezidentem Hugo Chávez, který vyhlásil program socialistické politiky. Mnoho parametrů kvality života chudých obyvatel se mu podařilo zvýšit, ekonomika však jeho zásahy neunesla. Současná Venezuela, vedená autoritářským prezidentem Nicolásem Madurem, tak čelí hospodářskému kolapsu, jež provází humanitární krize. Pro většinu demokratického světa je dnes legitimní hlavou státu opoziční vůdce Juan Guaidó.

Revolucionář Chávez

Když byl v roce 1958 svržen diktátor Marcos Pérez Jiménez, nastoupila Venezuela cestu k hospodářské obrodě a demokracii. Ta byla limitovaná tzv. paktem z Punto Fijo, na základě kterého se vůdčí strany dohodly na rozdělení a sdílení politické moci. V tomto systému v podstatě neexistovala legální platforma radikální politické levice, což vedlo ke vzniku ilegálních organizací cílících na sociální spravedlnost. Často se odvolávaly na myšlenky Simóna Bolívara, jako tomu bylo i v případě *Armády pro osvobození venezuelského lidu*, kterou Chávez spoluzaložil v roce 1977. Ta se později přejmenovala na *Bolívariánské revoluční hnutí 200*. Číslo 200 symbolizovalo dvě století od Bolívarova narození.

V roce 1989 došlo v Caracasu k masovým protestům proti hospodářské politice vlády, které přerostly v nepokoje. Příčinou byla stále se zhoršující sociálně-ekonomická situace a pokus prezidenta řešit ji neoliberalními opatřeními. V následných střetech s armádou zahynulo 276 osob, mnoho dalších bylo zraněno a několik tisíc zůstalo nezvěstných (Crisp 1998).

V reakci na vojenskou represe proti obyvatelům začal Chávez (tehdy již podplukovník parašutistů) se svou skupinou připravovat puč. O něj se pokusil dvakrát v průběhu roku 1992, avšak bezúspěšně, a to přesto, že veřejně artikuloval problémy strádajících Venezuelců. Demokratická tradice uplynulých desetiletí zabrzдила možnou lidovou podporu někoho, kdo se chce k moci dostat násilím. I tak Chávezovo jméno mezi lidmi rezonovalo, a když byl odsouzen k trestu odnětí svobody, stal se pro mnohé symbolem odporu proti selhávajícímu establishmentu.

Po omilostnění v roce 1994 se charismatický a přesvědčivý Chávez stal mluvčím mnoha Venezuelců, jimž – coby profesionální voják – sliboval bít se za jejich životní úroveň a sociální spravedlnost.

Skupina se přetvořila v legální politickou sílu s názvem *Hnutí Páté republiky*, jejíž veřejná podpora rostla stejně rychle, jako upadaly tradiční strany. V prezidentských volbách roku 1998 tak poprvé po 40 letech zvítězil kandidát mimo stranický systém paktu z Punto Fijo.

Cesta k socialismu 21. století

Od svého nástupu do funkce v únoru 1999 Chávez zahájil program tzv. bolívarovské revoluce. K jeho plnění měla dopomoci nová ústava, kterou nechal nový prezident schválit v referendu. Ta posílila jeho pravomoci, zároveň však kladla velký důraz na občanskou participaci v rámci zastupitelské demokracie a posilovala etický, ale také národní rozměr spravování státních záležitostí. Značnou pozornost věnovala domorodým obyvatelům, jejichž jazyky byly uznány jako státní. Kromě toho výslovně zakazovala privatizaci ropného bohatství. Oficiálním názvem země se stala Bolívarovská republika Venezuela.

Prakticky od samého počátku se Chávez držel linie, kterou nazval *Systém EBR*. Jedná se o zkratku složenou ze jmen národních hrdinů (Ezequiel, Bolívar, Robinson), kteří měli být hlavní inspirací pro rozvoj země. Hlavními myšlenkami EBR byla svoboda Venezuely a jejího lidu, vzdělání a sociální soudržnost a v neposlední řadě jednota Latinské Ameriky. Dosažení těchto cílů se mělo realizovat specifickou venezuelskou cestou osvobozenou od ideologií kapitalismu i socialismu. Navzdory tomu se reálná Chávezova politika podobala daleko spíše socialistickému modelu, což se projevilo zejména štědrými sociálními programy pro nemajetné vrstvy či nacionalizací strategických odvětví, ale také například podporou Kuby. V otázce zahraničních vztahů šlo nicméně spíše o pragmatická rozhodnutí, kdy Venezuela navazovala úzké styky s nepřáteli svých

Martin Rataj

Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Středisko ibero-amerických studií;
martin.rataj@email.cz

OBR. 1 Jméno Simóna Bolívara (uprostřed) je ve Venezuele všude přítomné. Po legendárním revolucionáři je pojmenováno takřka vše, co si lze představit, a právě on představuje vedle Cháveze (vlevo) hlavní záštitu současného režimu. Nesmí samozřejmě chybět ani Nicolás Maduro (vpravo). Foto: Cubanet.org.

OBR. 2 Přímou ve Venezuele působí národně-levicová guerilla pod zkratkou Vlastenecké síly národního osvobození (*Fuerzas Patrióticas de Liberación Nacional*, FPLN), nejnovější inkarnace dlouholeté FBL. Organizace operující především v regionu Apure na jihu země při hranici s Kolumbií čítala ve své době i 4 000 členů a úzce spolupracovala s kolumbijskou FARC. Na rozdíl od jiných guerill je tato provládně zaměřená a vyhýbá se konfliktům s bezpečnostními složkami.

neprátel. Vzhledem ke zhoršujícím se vztahům se Spojenými státy se tak orientovala na východní mocnosti a dále se vyhroutily její tradičně špatné vztahy s Kolumbií, ze které se již dříve stal jeden z nejloajálnějších spojenců Spojených států na jihoamerickém kontinentu. Venezuelská vláda dokonce podporovala kolumbijskou guerillu FARC – *Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia* (*Revoluční ozbrojené síly Kolumbie*), ultralevicovou povstaleckou organizací ovládající velkou část tamního obchodu s drogami.

Oficiálně se Chávez k levicové cestě přiznal programem nazvaným *Socialismus 21. století* z ledna 2005. Zdůraznil v něm jeho odlišnost od marxismu s tím, že klíčové jsou bolívarovské tradice, a vyzdvihl jeho slučitelnost s principy katolické víry. Lidská práva měla zahrnout aspekty nejen občanské-politické, nýbrž i sociální, ekonomické a kulturní. Oproti euroatlantickému kapitalismu měl být kladen důraz na etické a humanistické hodnoty a vyloučena nadvláda kapitálu nad lidmi.

Ve snaze maximalizovat finanční zdroje pro realizaci rozsáhlých sociálních programů docházelo během Chávezovy vlády ke znárodnění zahraničních firem, což způsobilo konflikty se zainteresovanými státy. Významným počinem bylo zestátnění Banco de Venezuela a především ropného průmyslu. Zásahy v rámci ropné společnosti *Petróleos de Venezuela* vyprovokovaly v roce 2002 prezidentovy oponenty k neúspěšnému pokusu o puč.

Podle některých zdrojů byly výsledky Chávezovy politiky imponující. Míra chudoby klesla za 10 let

z 55 % na 26 %, přičemž extrémní chudoba poklesla o více než 72 %. Dětská úmrtnost se snížila o více než třetinu, výrazně klesla i dětská podvýživa. Přístup k pitné vodě vzrostl z 80 % na 92 % a k sanitaci ze 62 % na 82 %. Školní docházka dosáhla necelých 94 % a výrazně ubylo analfabetů. Vzniklo 2,9 milionu nových pracovních míst, zatímco reálný HDP se téměř zdvojnásobil. Rolníkům byly rozděleny tři miliony hektarů půdy a všem Venezuelcům bylo garantováno právo na bezplatnou zdravotní péči. (Weisbrot a kol. 2009)

Daní za rozsáhlý sociální program a znárodnění důležitých odvětví byla destabilizace ekonomického systému, jejíž dopady začaly být postupně zřejmé.

Od demokracie k diktatuře

Když v březnu 2013 Chávez zemřel na rakovinu, ujal se funkce dosavadní viceprezident Nicolás Maduro. Ten maximálně těžil z popularity svého předchůdce, už na začátku svého mandátu však disponoval podporou pouhé poloviny obyvatelstva. Na rozdíl od Cháveze neměl patřičné charisma a do úřadu nastoupil v době, kdy se již venezuelský socialismus ocital v rostoucích problémech. Schodek veřejných financí se dramaticky zvyšoval, měna devalvovala a pokles devizových rezerv způsobil ochromení zahraničního obchodu. To se dotklo i ropy, jejíž cena na světových trzích klesala a pro kterou Venezuela jen stěží hledala nová odbytiště, nehledě na omezenou kapacitu ji rafinovat. V důsledku nejen propadu příjmů z ropy byl rok 2013 posledním rokem, kdy země vykázala růst HDP (Mezinárodní měnový fond

2019). Ekonomické problémy se odrazily v kvalitě života obyvatel a jedním z důsledků byla stále rostoucí kriminalita (Caracas se stal jedním z nejnebezpečnějších měst světa). Maduro se problémy snažil řešit přitvrzením levicového kurzu a jeho vláda nabrala autoritářský směr.

Setrvalé zhoršování životní úrovně, nedostatek běžných komodit, inflace a špatná bezpečnostní situace vedly v roce 2014 k sérii masových protestů, jež přerostly v krvavé srážky s provládními složkami, nazývanými *colectivos* (obr. 3). Tyto paramilitární jednotky, které žijí z ilegálního obchodu i pouličního násilí, mají na svědomí řadu obětí. Některé z demonstrací byly potlačeny za použití slzného plynu a vodních děl, v průběhu jiných došlo i na střelbu do davu.

V roce 2015 vyhráli volby do Národního shromáždění zástupci opozice. Ti začali připravovat referendum o setrvání Madura v čele státu, na což vláda odpověděla jejich zadržením. Reakcí veřejnosti byly další masové protesty, během kterých bylo zabito několik desítek lidí. Zákony vydávané Národním shromážděním začal prorežimní Nejvyšší soud rušit a v roce 2017 vydal Maduro dekret o svolání Ústavodárného shromáždění, které se stalo nejvyšším legislativním orgánem. Tento krok směřující ke změně ústavních pořádků odsoudila celá řada zemí včetně členských států Evropské unie a Spojených států. V roce 2018 se nechal Maduro potvrdit v úřadu na základě voleb, jež však opozice bojkotovala, neboť její kandidáti byli ostrakizováni. Od roku 2016 navíc prezident disponuje pravomocí vydávat v rámci boje proti ekonomické krizi dekrety se silou zákona, což posiluje autoritářskou formu jeho vládnutí.

Když v lednu roku 2019 Maduro zahajoval své druhé funkční období, označila Organizace amerických států (obr. 4) jeho mandát za nelegitimní a vyzvala ho k odstoupení z úřadu. Národní shromáždění vyhlásilo výjimečný stav a některé státy stáhly z Caracasu své velvyslance. Následovala nová vlna pouličních protestů, během kterých se opoziční lídr Juan Guaidó prohlásil prozatímním prezidentem (obr. 5). Postupně jej uznala řada zemí demokratického světa, a to včetně tzv. Lidské skupiny, což je společenství latinskoamerických států usilujících o mírové řešení venezuelské krize.

Propad na dno

Dnešní situaci lze v mnoha ohledech označit za katastrofální. Dochází k úmrtí z důvodu nedostatku běžných léků, chybí základní potraviny. Nekonrovaný tisk nových peněz způsobil de facto zhroutení měnového systému, když hyperinflace překonala v loňském roce 1 000 000 % a v letošním se očekává závrtných 10 milionů procent (Mezinárodní měnový fond 2019). V zemi byl zaveden přidělový

OBR. 3 *Colectivos* jsou provládní polovojenské jednotky, které brutálním způsobem zasahují proti demonstrantům a podílejí se na eskalaci napětí v zemi. Žijí z pouličního násilí a obchodu s drogami. Zdroj: Americateve.com.

systém, který však nestačí k uspokojení potřeb obyvatelstva, a tak se každodenní realitou stalo rabování a rvačky o dovezený sortiment. Řada dovozených potravin se přitom k lidem vůbec nedostane, neboť je zájmové skupiny pašují přes hranice a v okolních zemích prodávají za tržní ceny. Některé ženy začaly zabezpečení své rodiny řešit prostitucí a přibývá lidí trpících podvýživou či jinými nutričními onemocněními.

Těžba ropy se za poslední dekádu zásadně změnila. Cena místy klesla až pod 40 USD/barel (U. S. Energy Information Administration 2019) a státní společnosti jsou schopny vytěžit sotva třetinu někdejšího množství. Ropný průmysl tak dávno nezvládá sanovat náklady na provoz státu, navíc sankce ze strany Spojených států dále zkomplikovaly venezuelský zahraniční obchod. Největším paradoxem jsou tak dnes kilometrové fronty na benzin v zemi, která má jednu z největších doložených zásob ropy na světě. Kromě toho je vnější obchod paralyzován systémem několika směnných kurzů, jež pro konkrétní případy stanovuje vláda – a to je zdrojem korupce. Nahradit zahraniční dovoz domácí produkce je přitom nemožné, neboť regulace cen demotivuje jakékoli potenciální výrobce a státní podniky se nacházejí v hlubokých problémech pro nekompetentnost lidí dosazených do jejich vedení.

Vedle toho stát selhává v údržbě klíčové infrastruktury, což se silně projevuje například v energetice. Dodávky elektřiny jsou omezené na několik hodin denně a energetická krize dokonce opakovaně vedla ke zkrácení pracovního týdne. V případech dehydratačního sucha pak vláda není schopná obyvatelům zajistit dodávky pitné vody. Tyto jevy ochromují fungování nejen domácností, firem a úřadů, ale především nemocnic, které tak nemohou poskytovat ani běžnou péči.

Přes čtyři miliony Venezuelců odešlo do emigrace, mezi nimi převážná část místní inteligence.

OBR. 4 Organizace amerických států (OAS; anglicky *Organization of American States*, španělsky *Organización de los Estados Americanos*) je mezinárodní organizace usilující o spolupráci států v rámci Severní i Jižní Ameriky. Cílí zejména na podporu demokracie, mírové řešení sporů, podporu volného obchodu a boj proti drogám. Založena byla už roku 1890 jako Mezinárodní konference amerických států, v současnosti jsou jejími členy všechny nezávislé americké státy. Zdroj: www.oas.org.

OBR. 5 Juan Guaidó se prohlásil prezidentem 23. ledna 2019. Dnes jej uznává většina zemí demokratického světa, zvrátit situaci ve Venezuele se mu však ani po několika měsících nepodařilo. Foto: Ruben Alfonso / www.shutterstock.com.

Pro mnohé je však odchod takřka neuskutečnitelný, protože vydávání pasů (tak jako jiných dokumentů) provází obrovská míra korupce. Masová migrace způsobuje problémy okolním státům, zejména Kolumbii. Vztahy se sousedy jsou na bodu mrazu a hranice s Brazílií je od jara 2019 uzavřená. Právě tudy měl projet konvoj s humanitární pomocí, Maduro jej však odmítl vpustit do země. Takovéto rozhodnutí podtrhlo naprostou ztrátu lidskosti ze strany současného režimu.

V zajetí geopolitiky

Vedle toho všeho se bolívarovský stát stal předmětem geopolitického zápasu prakticky všech velmocí. Spojené státy se cítí být ohroženy stále sílícím byznysem drogových kartelů, pro které je Venezuela hlavní tranzitní zemí, a byl to Donald Trump, kdo jako první v lednu letošního roku uznal nového prezidenta. Přímá intervence je však téměř vyloučená, a to jednak vzhledem k neblahé tradici přímých zásahů Spojených států v Latinské Americe, jednak s ohledem na pozici Ruska a Číny. Rusko má ve Venezuele významné strategické a ekonomické zájmy a Vladimir Putin je dnes pro Madura nejdůležitějším vojenským partnerem. Protihodnotou za poskytnutí letadel a služeb vojenských poradců jsou pravidelné dodávky ropy pro koncern Rosněfť.

Stejným způsobem platí Venezuela i Číně, která jí poskytla úvěr v rekordní hodnotě 63 miliard dolarů. Asijská velmoc je připravena ochránit své investice, a proto stejně jako Rusko zdůrazňuje, že považuje za nepřipustné vměšovat se do vnitřních záležitostí suverénního státu. Sama se přitom snaží získat vliv právě prostřednictvím gigantických půjček. Příklad Šrí Lanky ukazuje, že pokud země není schopna podobné sumy splácet, snadno se dostane do ekonomicko-politického područí svého věřitele, a odborníci poukazují na to, že ve Venezuele by mohl nastat podobný scénář. Je nicméně nutno poznamenat,

že Čína jakožto pragmatický hráč se snaží potichu navazovat vztahy i se zástupci opozice, aby byla připravená na případnou změnu situace.

Kromě obou východních hegemonů má Maduro spojence v tureckém prezidentu Erdoğanovi a íránském režimu. Vazba na Blízký východ byla vytvořena již za Cháveze, jenž v tehdejšímu prezidentu Ahmadínežádovi našel přirozeného spojence v odporu vůči americké politice. Experti se navíc domnívají, že Íránem podporovaná libanonská teroristická organizace Hizballáh využívá Venezuelu k praní špinavých peněz (Azevedo 2018).

Patrně vůbec nejintenzivnější je spolupráce s Kubou. Její vojenští poradci a příslušníci tajných služeb hrají podstatnou roli v obraně Madurova režimu před jeho vnitřními nepřáteli. Je přitom paradoxní, že ačkoli se dnešní režim kubánskému v leccems podobá, na Kubě nikdy nenastal fatální nedostatek potravin. Co se týče zbytku Latinské Ameriky, téměř všechny země dnes požadují Madurův odchod, a to včetně těch, které dříve s chávistickým režimem sympatizovaly. Jediné výjimky představují Bolívie Eva Moralese a Nikaragua Daniela Ortegy.

Z výše uvedených důvodů je patrné, proč dnes nikdo nechce riskovat vojenské střetnutí. Soudí se, že Madurův režim zůstane u moci tak dlouho, dokud bude mít podporu armády. Ta kontroluje distribuci základních komodit a její vysocí činitelé vydělávají na obchodu s narkotiky. V průběhu let sice dezertovalo několik set vojáků včetně vysoce postavených důstojníků a řada členů ozbrojených složek sympatizuje s opozicí, právě drogový byznys však udržuje klíčové představitele na současných pozicích. Po případné změně vlády by jim totiž hrozilo povolání k odpovědnosti za spáchané zločiny. Socialismus 21. století tak ve Venezuele zatím nekončí.

Literatura a zdroje dat

- AZEVEDO, C. V. (2018): Venezuela's toxic relations with Iran and Hezbollah: An avenue of violence, crime, corruption and terrorism. *Revista brasileira de ciências policiais*, 9(1), 43–90.
- CRISP, B. F. (1998): Presidential decree authority in Venezuela. In: Carey, J. M., Shugart, M. S. (eds.): *Executive decree authority*. Cambridge University Press, Cambridge, 147–172.
- Mezinárodní měnový fond (2019): IMF DataMapper. International Monetary Fund. www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/VEN?year=2019 (8. 6. 2019).
- U. S. Energy Information Administration (2019): Petroleum & other liquids. U. S. Energy Information Administration. www.eia.gov/dnav/pet/hist/LeafHandler.ashx?n=PET&s=IVE0000004&f=A (8. 6. 2019).
- WEISBROT, M., RAY, R., SANDOVAL, L. (2009): The Chávez administration at 10 years. The economy and social indicators. Center for Economic and Policy Research, Washington, D. C.

Abstract

Revolutionary Venezuela.

This article focuses on the Chavista regime in Venezuela. It explains preconditions of its formation, the process of the so-called Bolivarian Revolution and principles of president Chávez's governance from the political, as well as from the social and economic point of view. It analyzes the gradual fall of this country into deep problems and the transition from democracy to authoritarianism. It sets the contemporary humanitarian crisis into the context of the Venezuelan internal policy and broader international connections.